

ten támogatja a hallgatói vélemények bevonásának új útjait, különösen az oktatás javításába vagy az új képzések koncepciójának kialakításába. Különösen a nagyszámú és különféle szakkal és képzéssel rendelkező szellem- és társadalomtudományi karoknak kell a decentralizált költségvetési és öngondoskodási modellben arról gondoskodniuk, hogy hallgatóik és egyéb státusú csoportjaik azonosulni tudjanak az intézetükkel és az akadémiai kommunikáció útján, közösen megakadályozzák a hibás folyamatokat.

Azt, hogy a heidelbergi egyetem 625., jubileumi évének kezdetén rendkívül pozitív fejlődési szakaszban van, és a föld legjobb egyetemének koncertjében jól szerepel, sok embernek köszönhetjük, akik meggyőződésből és örömmel újra és újra vállalják a tevékenységet az akadémiai közösség érdekében. Köszönöm az egykori diákoknak, akik a nemrég megalakított alumni-központtal egy bármikor elérhető partnert kaptak, hálózatukat Európában

és az egész világon tovább építik. Köszönetet mondok mindenkinek, de különösen barátainknak és támogatóinknak, akik nélkül sem az építkezéseket, sem magukat az ünnepségeket nem tudtuk volna megvalósítani. Kívánom, hogy Önöket és minket, mindnyájunk elkötelezettségét igazolja az egyetem fejlődése, mert akkor öröm tevékenykedni, akkor szárnyain repít az érzés, hogy egy jó egész részei vagyunk, és részt vehetünk a jövő alakításában. És ki tudná ezt a legjobban, mint maga a Ruperto Carola élő szellemével, jövőt teremtve – 1386 óta!

Jegyzet

¹ Prof. Dr. Bernhard Eitel rektor ünnepi beszéde a Heidelbergi Ruprecht-Karls Egyetem jubileumi évének megnyitóján, 2010. november 23-án hangzott el.

Paul Kirchhof

A klasszikus egyetem feladatai napjainkban¹

Rektor Úr, tisztelt ünnepi gyűlés!

Ma, amikor a hagyományt, egyetemünk mindig újabb és újabb megtapasztalását ünnepelek, hogy impulzusokat gyűjtsünk belőle a jövő számára, akkor az ünnep lényege a megállás, az elgondolkodás, a megbizonyosodás. Szeretném ezt a magunkat távolságtartással szemlélő tekintetünket három gondolatmenettel is élesíteni: a teljes szerkezetű klasszikus egyetemről, annak akadémiai szabadságáról és arról, hogy mit nyújt az egyetem.

1. A teljes szerkezetű klasszikus egyetem: a természet- és a szellem-tudományok együttműködése

A természettudományok tapasztalatok útján és kísérletek segítségével igyekeznek megismerni, a szellem-tudományok viszont a megértés és értelmezés segítségével kutatják a világot. A kettő összetartozik, és kölcsönös párbeszéd útján lép működésbe.

Ha a kutató orvos felismeri, hogy egy fiatal páciens a betegségre való hajlama miatt későbbi éveiben súlyos betegségben fog szenvedni, akkor egy beszélgetés során ki kell derítenie, hogy a páciens szeretné-e tudni a lelet tartalmát. Ha a páciens a felvilágosítás után beleegyezik, csak

akkor szabad az orvosnak a betegséget a páciens tudomására hozni. Erre a páciens rémülten hazarohan a családjához és elmondja a hírt, hogy az egész család genetikailag terhelt. Minden családtag – anélkül, hogy hozzájárult volna – részese lesz e tudás terhének. A klasszikus egyetem feladata ebben az esetben az, hogy a természet- és a kultúrtudományok együttműködésének segítségével tisztázza, hogyan is bánjon az ember az egyre növekvő tudományával.

Ha az orvos ezután a felismerést személyes felelőssége alá tartozó emlékezetéből átteszi a műszaki emlékezetbe, a számítógépbe, akkor az objektív tudás egyéni ellenőrzés nélkül is hozzáférhetővé válik. Itt a kultúr- és a természettudománynak egymással kell megbeszélnie, hogy kik számára nyújtson hozzáférést a tudáshoz. Kiolvashatja-e a computerből a munkaadó, a biztosító vagy a jövőbeli após, anyós? Vajon sikerül-e az orvosi titoktartás védőburkát a computerre is ráborítani? Meg tudjuk-e védeni a pénz hatalmától az orvosi, a tanácsadási, a banki és az újságírói titoktartást, ha egy CD megvásárolható?

Az embernek tapasztalásra van szüksége. Ezt mutatja példánkban a hatalmas gyógyulási esély, amely a génkutatással nyílik meg. De ugyanakkor cselekvési mércékre is szüksége van, amelyek megmondják, hogyan alkalmazza az új tudást az emberek érdekében. A tudományos kíváncsiság és a mérték kultúrájának tudományos keresése kéz a kézben járnak.

Ha az atombombát feltaláló atomtudósok kutatásait nem koronázta volna siker, akkor ma jobban éreznénk magunkat. Jobb lenne, ha nem tudnánk az atombombáról. De az útkereső tudás aligha fogja tudni elnyomni a tapasztalati tudást. Azért van szükségünk a jog és az etika minden erejére, hogy ennek a tudásnak a hatásait korlátok közé szorítsuk. Ideális esetben már a fegyver kifejlesztése előtt meg kellett volna kötni az egész világra kiterjedő atom-sorompó-egyezményt.

Csak a klasszikus egyetem tanítja meg azt is, hogyan kell a bizonytalanságot kezelni. Minden ember, aki táv-

latokban gondolkodik, megkérdi, hogyan lesz a semiből valami, hogyan fejlődik ki a valamiből az ember, hogyan alakít ki az ember az élete céljának és értelmének keresése közben egy közösségi kultúrát. De ennek során az ember rádöbben saját végességére, és olyan válaszokon is elgondolkodik, amelyek túlmutatnak tapasztalatain és cselekvési lehetőségein. A remény, a vélelem és a bizakodás képességeihez folyamodik. Ez a szellemi tér az emberi racionalitás következménye.

Minden tudomány – minél sikeresebb, annál inkább – a tudatba helyezi át az emberi tudás korlátait. Abban a pillanatban, amikor egy tudós valamire rájön, új kétségei támadnak a nemtudása miatt. A kételkedés a racionalitás és a tudományos kutatás kiindulópontja, az önmegbizonyosodás és a kultúra alapja. Az egyetem minden polgára napról napra megélheti, hogy szellemileg mindig a távolba, a haladásra, a határtalanság felé törekszik, de a tapasztalatok újra és újra visszadobják a jelenbe, saját énjének korlátai és feltételei közé. A természettudományos gondolkodás az egyes embert az öntudatosan akaró és felelősen cselekvő ember helyzetéből utasítja, kicsi és átléphető részecskének tekinti az ok-okozatok és determinációk által meghatározott valóságban. A természettudományok elmozdítják az embert a világ közepéből, számukra a világ egyre kisebb pont a világmindenségben, az embert mulandó jelenségnek tekintik ezen a Földön, a mondat végén álló pontnál is kisebbnek és jelentéktelenebbnek. A biológia szerint az ember és a majom génjeinek 98%-a azonos. A pszichológia kétségbe vonja, hogy az ember rendelkezhet önmaga fölött. Az agykutatás az emberi döntéseket az agyban zajló ok-okozati folyamatok eredményének tekinti, és szinte kétségbe vonja a szabadságot. A génkutatás arra törekszik, hogy meg tudja majd változtatni az ember identitását, és előre meg tudja mondani az eddig ismeretlen jövőjét. Minél inkább uralja az ember a világot, annál inkább fenyegeti a veszély, hogy kisiklatja önmagát.

Az orientálódási tudás állítja az embert a világ középpontjába. Kijelentéseinek egyedüli címzettjévé teszi, hangsúlyozza egyediségét a méltóságban, történetiségben és személyiségben, hangsúlyozza a szabadságot és önrendelkezést, megalapozza az ember felelősségét, és helytállási kötelezettségét, ami az ember teljes determináltsága esetén nem létezhetne. A méltósággal, szabadsággal és felelősséggel rendelkező ember képét képviseli minden tudomány, és ez a kép hordozza a szabadságba vetett bizalom koncepcióját. Innen ered a tudományos haladás, a formanyelvben megjelenő művészi kifejeződés, a mindig jobb felé való törekvés, az elégedettség és a hála képessége, a lelkiismeret, ahol az ember maga ítéli meg a saját belső történéseit.

2. A szabadságba vetett bizalom

A tudomány szabadsága lehetőség. Senki sem köteles tanulni, kutatni vagy oktatni. Az emberek élhetnek a tudomány szabadságával. A heidelbergi egyetemen a tudomány művelése iránti kiemelkedő akaratot éljük meg. Jóval több

ben jelentkeznek egyetemünkre, mint ahány hallgatót fel tudunk venni, több tanszéki pályázatunk van, mint tanszékiünk. De ha a kereslet meghaladja az egyetemi kínálatot, akkor a pályázók szabadsága egyenlőséggé változik. Ha egy hallgató szabadon eldönti, hogy Heidelbergben akar orvostudományt tanulni, akkor ezt meg fogja tenni, mert ez felel meg szabad akarátának. A heidelbergi egyetemre jelentkező pályázóval az fog történni, hogy a kérelmét minőségi jellemzők alapján összehasonlítják mások jelentkezésével, tehát az egyenlőség alapján veszik fel. Nem az ő akarata érvényesül, hanem az egyenlőség elve, mely szerint jogilag tárgyilagosan kell megkülönböztetni. Ugyanez érvényes a tudósra is, aki a publikációja számára kutatási támogatást, korlátozott számban rendelkezésre álló előadótérmet vagy fórumokat keres.

Ezért az egyetem feladata, hogy az egyenlőség alapján hozott döntésében a lehető legnagyobb szabadságot biztosítsa. Felül kell vizsgálni az igazgatásnak azt a gyakorlatát, amely a szabadságot veszélyeztetheti azáltal, hogy projekteket finanszíroz, megállapítja a célokat, auditál, kiértékel és tanúsít. A kutató és oktató a szabadság tekintetében elvárhatja a megelőlegezett bizalmat, miután vizsgái, disszertációja, habilitációja és a kinevezési eljárás során egy bizonyos színvonalat elért. Természetes, hogy az egyetemnek ellenőrző eszközökre van szüksége, ha biztos akar lenni céljai elérésében és az ahhoz rendelkezésre álló eszközeiben. De ezt az önkritikát első körben már maga a tudós is gyakorolja a kíváncsisága erejénél és a megismerés szándékánál fogva, valamint a saját szakjában való elismerés örömeért. A normák ehhez a normalitáshoz igazodnak. Az egyetemi autonómia elsősorban a személyes, azután pedig az intézményi önkorrrektúrát várja el.

Végül pedig a szabadság gondolata megkívánja, hogy a nemzetközi versenyben és a nemzetközi együttműködésben szilárdan megvessük a lábunkat. A verseny egy fair eljárás, amely a konkurensokat végeredményben győztesekre és legyőzöttekre osztja fel. Ez érvényes a sportra, a politikai mandátumokért folytatott harcra és a gazdasági versenyre is. Aki a legjobb ajánlatot teszi, az kapja meg a megbízást, a többiek pedig mind vesztesek.

A nemzetközi együttműködést más alapelvek irányítják. A kolléga és a partneregyetem nem konkurens, akitől el akarnánk hódítani a hallgatókat és tárgyalópartnereket. Nem azzal a céllal közeledünk partnereinkhez, hogy az alkotó rombolás versenyében harcoljunk ellenük, vagy akár ellenségként átvegyük őket. Az együttműködés kölcsönös bizalomra, a tudás javainak kölcsönös cseréjére, kölcsönös támogatásra és ösztönzésre épül. De alapjában véve minden tudós magára van utalva még az együttműködés során is.

Ha most a 625 év egy tizedére visszagondolunk, pillantásunk az 1945–1949 közötti időre esik. Németország politikailag, gazdaságilag, jogilag és erkölcsileg elbukott. A férfiak vagy elesetek a háborúban, vagy fogságba kerültek. A házak és gyárak romokban heverték. A miniszterelnökök azt kérdezték: „Túléljük-e a telet?” És Konrad Adenauer a Berlin-válság miatt azt mondta, hogy egy harmadik világháború fenyeget. És ebben a krízishelyzetben rögzíti az alkotmányozó hatalom 1949. május 23-án alap-

törvényünk első 19 cikkelyében a szabadság elvét. Mindenki saját magára van utalva. Az alkotmány azt várja el az emberektől, hogy házaikat két kezükkel építsék fel, és családjaikat foglalkozásuk erejével tartsák el. Ezt a szabadságot azzal a szándékkal vették be az alkotmányba, hogy az egyéni és a közösségi lét alapjaiban jobb legyen, mint azelőtt. Az eredmény közismert: egy kultúrállam, egy szilárd demokrácia és egy gazdasági csoda jött létre.

Ma is válságban élünk. De a pénzügyi piac helyzete messze nem olyan drámaian veszélyeztetett, mint a háború utáni krízisben. És azok fantáziája, akik a helyzetet rendezni akarták, mégis csupán arra a kérdésre irányult, hogyan lehetne bizonyos pénzügyi intézmények megmentése érdekében belenyúlni az államkasszába. Kinyitottunk egy mentőernyőt, amely rendszerproblémákkal küszködő és méltánytalanul szoros hálózatban együttműködő vállalkozásokat szárazra tesz, a közepes méretű konkurenseket ázni hagyja az esőben, a jövő adóhátralékosait pedig a hitelből finanszírozott ernyővel csöbörből vödörbe juttatja. Ezen a ponton a szabadságban működő közösségnek olyan egyetemre van szüksége, amely alapvetően megkérdőjelezi e fejlődés irányát. A felelős tudós itt sem a magányosságban megnyilvánuló szabadságot éli meg, hanem a találkozás, a közlés, a szétosztás szabadságát. Végül azonban egyedül felel a tudásáért és a publikációiért. A jog és a felelősség effajta individualizálása a szabadság feltétele.

3. Mit nyújt az egyetem?

Az egyetem adja meg a társadalomnak a tudást: megtanítja, hogyan lehet az embert meggyógyítani, hogyan értheti meg az ember saját történelmét, hogyan folytassa életét a jog és a gazdaság keretei között, hogyan hatolhat egyre beljebb a mikro- és a makrokozmoszba, hogyan haladhat előre a technikában és a természet fölött gyakorolt uralkodásban. Ez a tudás nyitja meg a világ számára a szellemi távlatokat.

Tegnap, amikor germanisták körében részt vettem egy habilitációs előadáson, ismét közvetlenül megtapasztaltam ezt az akadémiai távlatot. A dolgozat címe „Schiller és a jog” volt. Az alkotmány- és a nemzetközi jog érvényességéről is szó volt benne. A jogász ilyenkor a jó szokásban, a joggyakorlatban, a kipróbált értékek és bevált jogintézmények folytonosságában gondolkodik. Ott azonban hirtelen felmerült a kérdés, hogy a költészet, amely a közönségből bírót csinál, tehát a drámán keresztül jogi mérce felállítására készíti, lehet-e a jog érvényességének alapja. A tegnapi nap megint egy jó egyetemi nap volt számomra.

Ez a tudás vándorútra kel. Továbbadjuk a hallgatónak, aki szellemileg professzorának a vállán áll, ennek a nyelvi képnek az öniróniáját, talán ennek a generációs gondolatnak a paradox voltát is megérti, és reméli, hogy a váll megtartja a terhet. Tudásunkat a felhasználóknak is továbbadjuk. Sok szabadság nem a kutatótól, hanem az iparból kerül ki. A nyilvánosságához fordulunk, hogy kérdezzünk és megoldási javaslatokat tegyünk.

Ugyanakkor a tudás mindig csak valószínűség. Gyakran hangzik el a kijelentés, hogy „a technika és a tudomány mai állása szerint”. Gondolkodási és kísérletezési módszereink mindig a hibaforrásokat keresik. Az orvos-professzor a gyógyítás kísérletét oktatja. A bíró arra készíti fel a fiatal bírót, hogy olyan tetteket kell majd megítélnie, amelyek elkövetésekor nem volt jelen, amelyeket csak a valószínűség és a vélelem alapján tud majd mérlegelni. A tudomány akkor komoly, ha megtagadja a remélt „abszolút” biztonságot.

De társadalmunk a francia forradalom óta szabadságot, egyenlőséget és biztonságot követel. A harmadik ideál nem a testvériség, hanem – a forradalom utáni hét alkotmány közül ötben – a biztonság. De a remélt biztonság aligha elérhető. Nemrégiben egy szemináriumot tartottam a pénz értékéről. Elgondolkodtunk a pénzbe vetett beváltási bizalomról. Ha valaki egy intézmény (bank) által kiadott könyvben (számla) a neve mellett azt olvassa, hogy 50.000.- €, és ezt a számot átjegyeztetheti egy másik könyvben egy autókereskedő neve mellé, akkor kap tőle egy autót 50.000.- € reálértékben. A kérdésre, hogy miért van bizalmunk ebben a pénzértékben, az irodalom a választ Goethe *Fausztjának* második részében adja meg. A tapasztalás mutatja a forgalomban levő pénz mennyiségét. A takarékoság fogalma a jelenben történő fogyasztásról való lemondást a holnapra halasztott fogyasztási és befektetési erőként definiálja. Amikor a pénz beváltási bizalmával kapcsolatos különböző nézőpontokat este a hazafelé vezető úton össze akartam illeszteni, elkapott a teljes egyetemi szerénység erős érzése. Saját szakunk területén mi vagyunk a korlátozott tér urai, a más szakterületekkel való mindennapos találkozáskor pedig egyszerűen csak gondolkodó emberek vagyunk.

Ugyanígy bízunk a számokban is, amelyek azonban a világ sokszínűségét a megszámlálhatóra redukálják, a megszámlálhatatlant pedig a jelentéktelennek járó sötétségben hagyják. A közlekedési dugóban érzett bosszúságunk a bruttó hazai össztermék statisztikájában pluszként jelenik meg, mert benzint használunk fel, tehát növeljük a fogyasztást. A páciens fájdalma a felhasznált fájdalomcsillapító mennyiségében mérhető, nem pedig a személyes bajban és szorongatottságban.

Ha valaki a pénzt egy alapkezelőnek adja oda, akkor azt a pénzt több tízezer másik befektető pénzével együtt milliárdos összegben valahol a világ másik részén befekteti. Senki sem tudja, hogy a pénz magas vagy alacsony adókulcsokkal rendelkező országban volt-e, hogy csak a hozamot vagy pedig az elidegenítésből származó nyereséget is le kell-e adózni. A pénz az egymilliárd eurós összeg névtelen részeként kering a világban. De most ezt az átláthatatlan folyamatot átadjuk a hatalmas egyszerűsítőnek, a computerünknek. A számítógép felosztja a nyereségeket egy program alapján, amely statisztikai vélelem és valószínűség alapján működik. A szétosztási mérce rendkívül absztrakt, az egyes személyekre jutó hozamok tekintetében inkább fiktív. Ennek ellenére a befektető a bankjától csodaszép, egyenesen álló számoszlopokat kap, amelyekben nincs számítási hiba, és jól prezentálnak néznek ki. A fiktív számokat aztán a befektető a valóság tükörképe-

ként adja tovább az adóhivatalnak. Egy jó barátom, aki kutatóorvos, egyszer a születésnapom alkalmából nyomtatékosan tudatosítani akarta bennem ezt a számoktól, mérlegtől és statisztikától tartott távolságot. A következőt kívánta: „Csak igyekezz, érdélj meg száz évet, mert a statisztika szerint afölött már alig hálnak meg emberek.”

A tudás érték. Ezt az értéket – eszmeileg és anyagilag – az egyetemünkön éljük meg. Tudósokként ebben a tanult köztársaságban működünk, megtapasztaljuk a találkozást és a cserét, szellemileg gazdagodunk, és érezzük, hogy az egyetemhez tartozunk. Ez az egyetem a szabadságeszme erejét tükrözi. Már 625 évet ért meg. Államok és rendek dőltek meg, cégek és egyesületek tűntek el. Egyetemünk még ma is a szabad és élő szellem intézményeként működik, és a tudás, kutatás és oktatás eme szabadságában nagy

jövő előtt áll. Az egyetem azokból emberekből áll, akik itt tevékenykednek. Ezért hálával tartozunk nekik. Ugyanakkor a képviselői struktúráiban gondolkodunk. A mi képviselőnk Ön, tisztelt, kedves Eitel úr, ezért Önnek mondok szívből jövő és személyes köszönetet is a 625 évünkben megélt mai napért.

Fordította: Mezey Barna

Jegyzet

¹ Paul Kirchhofnak, a Heidelbergi Egyetem Jogi Kara tanszékvezető professzorának ünnepi beszéde a heidelbergi Ruprecht-Karls Egyetem jubileumi évének megnyitóján, 2010. november 23-án hangzott el.

KÖNYVEKRŐL

Monográfia a 19. századi magyar büntetőjogi kodifikációról – Balogh Elemér könyvéről

Balogh, Elemér: Die ungarische Strafrechtskodifikation im 19. Jahrhundert
LIT Verlag, Münster, 2010. 328 p.
ISBN 978-364-3900579

Balogh Elemér, a kiváló jogtörténész, egyetemi tanár, alkotmánybíró kutatási területe és publikációs tevékenysége rendkívül szerteágazó. Tudományos érdeklődése egyaránt kiterjed az alkotmány- és a büntetőjog-történetre, ezen túl foglalkozik a szerzői jog magyarországi kialakulásával és fejlődéstörténetével, de Bónis György egyházi bíraskodásra vonatkozó iratgyűjteményének rendezését és kiadását is neki köszönhetjük. Magyar és német nyelven egyaránt magas színvonalon publikál, műveinek túlnyomó része a büntetőjog történetéről szól. Ez nem lehet véletlen, hiszen tudományos indíttatását a híres Kroeschell-iskolában szerezte.

A szerző érdeklődése a doktori disszertáció megírását (1992) követően a tágabb értelemben vett reformkor (1790–1848) felé fordult. A 19. századi magyar büntetőjogi kodifikációról szóló német nyelvű könyve kitartó munkájának gyümölcseként 2010-ben jelent meg a Prof. Dr. Thomas Vormbaum által kiadott *Rechtsgeschichte und Rechtsgeschehen* sorozat 12. köteteként.

A mű három részből tevődik össze. Az első rész a bizottságok kodifikációs tevékenységével és az ennek eredményeként előállt büntetőtörvény-tervezetekkel foglalkozik. A fejezet elején megtudhatjuk, hogyan alakult a középkorban a törvényhozás, milyen volt a jogforrások szerepe, és mikor került sor az első magyar majdnem teljes büntetőjogi törvénykönyv-tervezet megtárgyalására. Ezt a javaslatot 1712–1715 között vitatta meg az Országgyűlés, amelynek szerzője Bencsik Mihály volt, neki köszönhető, hogy a büntetőjogi bizottság egy sikeres törvényjavaslat-tal tudott előállni, azért is, mert remek kísérlet volt a korabeli magyar büntetőjogi gyakorlat egységesítésére.

A következő jelentős lépés az 1791:67 tc., amellyel kilenc tárgyban állítottak fel bizottságokat. A 21 tagból álló jogügyi bizottságot, amelynek elnöke Zichy Mihály volt, többek között egy büntető törvénykönyv elkészítésével bízták meg. A *deputatio juridica* javaslata teljes egészében a felvilágosodás szellemét tükrözte, és alapjában véve eltekintett a rendi különbségektől. A tervezetben nem szerepelt még a hagyományos értelemben vett általános rész, hanem 23 pontban rögzítették az alapelveket, köztük a *nullum crimen sine lege* elvet.

Az 1825–1827-es Országgyűlésen szintén bizottságok felállításáról döntöttek, s megbízták a törvényhozó bizottságot, hogy az előző bizottság javaslatát nézzék át és aktualizálják úgy, hogy lehetőség szerint modern tartalommal fogadják el. A büntetőjogi albizottság 1830 végére befejezte a munkát. A javaslatot 1830. január 14-én elfogadták. A következő Országgyűlést 1832-ben hívták össze. A tervezetet addig írásos formájában is megismerhették, az 1832–1836. évi Országgyűlésen mégsem lett belőle törvény. A munka érdekessége, hogy hozzácsatolták: milyen jogai és kötelezettségei vannak az orvosnak, sebésznek az eljárás során. Ez a precízen, gondosan kidolgozott dokumentum Lenhossék József nevéhez köthető. Tehát amíg az első bizottság munkája egy meglehetősen eredeti alkotás volt, addig a második bizottság csupán modernizálta, mégis önálló munkaként értékelhető. Balogh